

ІСТОРІЯ СТАНИСЛАВОВА ВІД «БАТЬКА ІСАЇ» – ДЗЕРКАЛО-ПРИГАДКА ПРО ТЕ, КИМ МИ Є

Коли ви запитаєте українця поза межами рідної країни, як виглядає Україна, то як ви думаєте, яку отримаєте відповідь? В мене, наприклад, після такого запитання вирине образ надпрутського села з його низенькими вербовими плотами і високими соняшниками на межах кукурудзяних полів і обриси окутаних синявою гір на далекому горизонті. Іншим буде образ у поліщука, інший – у степовика, а ще інший – у верховинця. Але всі вони – Україна.

Кожен з них знає таку Україну, де народився, виріс і провів більшість свого життя. І коли він любить цей закуток, цей «загумінок» – він любить у ньому свою Батьківщину, цілу Україну. Хтось каже, що він любить Україну, але декому більше прив'язання до свого Пруту чи Бистриці, Ворскли чи Десни – це сентиментальна загумінковість, а тому не надто міцне в нього коріння любові до своєї Батьківщини.

Але чи спало вам на думку, що вся Україна – це тисячі й тисячі таких «загумінків» – галицьких, волинських, подільських, полтавських, донбаських, кубанських і всіх інших? Мільйони українців, котрі живуть у них, може, й не оглядали іншої України, крім тієї, яку бачили щодня, йдучи до праці чи повертаючись зі школи. Це правда, що «не стільки світа, що в вікні», але найкраще знаємо власне той світ, котрий щодня бачимо через наше вікно.

На жаль, українська історія свідчить, що свій власний світ дуже часто українці так і не могли бачити з власних вікон – в силу відомих політичних обставин окупації наших земель численними зайдами. Впродовж століть українські терени входили до складу різних держав. Трагічні політичні катаклізми, жорстоке пригнічення української національної культури і переслідування її діячів, характерні для новітньої історії, призвели до широкомасштабної еміграції українців.

Таким був початок діаспори нашого народу – розсіяння в різних країнах народу, вигнаного з Батьківщини чужинцями. Адже українська діаспора функціонувала в умовах бездержавності і метою її стосовно Батьківщини було сприяти утвердженню незалежності України всіма можливими методами і формами.

Українську діаспору можна розділити в часі на такі (до певної міри умовні) групи: трудову – національно ідентифіковану, але політично

пасивну (до неї належить перша хвиля емігрантів кінця XIX – початку XX ст.; політичну – національно свідому і політично активну (це друга хвиля емігрантів, що постала між двома світовими війнами); інтелектуальну – змішану: національно свідому і політично активну, але пасивну (інтегровану в чуже середовище з ознаками часткової або повної асиміляції). До неї належить третя хвиля емігрантів (приблизно 1950–1980-ті рр.). Кожна з цих груп мала свої об'єктивні і суб'єктивні передумови міграції, які і запрограмували її історичну роль стосовно материкової Батьківщини. Трудова еміграція (будучи практично малоосвіченою і бідною) створила підґрунтя для подальшої політичної еміграції, а та стала ґрунтом для інтелектуальної, яка своєю чергою була фундаментом для незалежної Української держави.

Отже, створився неперервний ланцюг державотворення в часі: трудова еміграція – політична еміграція – інтелектуальна еміграція – незалежна Україна. Однак дуже важливо проаналізувати еміграцію в просторі. Співставлення еміграції в просторі та часі показує, що наша діаспора виконувала щонайменше два рівнеликі завдання: створювала передумови для незалежності України і творила інтелектуальний та духовно-культурний продукт світової цивілізації.

І ще один цікавий висновок – тяглість, неперервність, яка спостерігалася в часі, зберігалася і в просторі у вигляді безперервної хвилі. Так, якщо центром інтелектуальної і творчої думки у міжвоєнний період стає українська діаспора Чехословаччини, то в післявоєнний час естафета переходить до української діаспори Австрії і Німеччини, а в повоєнний час – до української діаспори США, Канади і Франції.

Крилатий вислів Джорджа Сантаяна «Ті, хто не пам'ятає історії, не знатимуть майбутнього» підкреслює головну роль нашої діаспори трьох попередніх періодів – збереження історичної пам'яті українського народу, а значить її майбутнього, її незалежності.

Відомо, що історичне дослідження починається з джерела. Тому перед кожним серйозним дослідником минушини завжди стоїть проблема виявлення джерел. Зрозуміло, основний масив документів до історії українського народу зберігається в архівних сховищах України. Водночас їхня велика кількість осіла за межами нашої Батьківщини. Серед емігрантів було немало таких, хто забирав із собою на чужину матеріали (офіційні документи, листування, фамільні папери), що стосувалися насамперед їхніх родин, але водночас були джерелами з політичного, економічного, наукового і культурного життя нашого народу.

Все життя там, на еміграції, українців не покидала думка, щоб написати спогади про своє життя, а особливо про працю і досягнення в ім'я України, яку вони омріяли. Часто, мабуть, у вільні хвилини, вони

сідали й писали про пережите. Складали записані сторінки паперу до шухляди, але до їхнього видання часто не доходило. Минали роки, а вони боялися, що не здійснять свою мрію. Було щораз менше наснаги.

Тому сьогодні не можна не захоплюватися нашими земляцтвами, товариствами, об'єднаннями, спілками, особливо Центральними Комітетами Рогатинщини, Дрогобиччини, Золочівщини, Бережанщини, Рудківщини та Комарною, Коломийської землі, Станиславщини й інших історичних українських теренів, які далеко поза межами своїх рідних земель творили таку велику, патріотичну і конче потрібну для майбутніх поколінь літературу, котру вже в майбутньому перечитають, і дізнаються звідкіль за походженням їхні батьки, діди та прадіди. Так у 1950–1990-х роках з'явилися друком поважні фоліанти історико-мемуарних збірників і статей про недавнє минуле, з яких ми дізналися об'єктивну правду про наші малу і велику Батьківщини.

Ось лише деякі з них: «Наш Львів: Ювілейний збірник 1252–1952 рр.» (1952), «Угнів та Угнівщина. Історико-мемуарний збірник» (1960), «Над Прутом у лузі... Коломия в спогадах» (1962), «Теребовельська земля: історико-мемуарний збірник» (1968), «Шляхами золотого Поділля: регіональний збірник Тернопільщини» (1970), «Бучач і Бучаччина: історико-мемуарний збірник» (1972), «Дрогобиччина – земля Івана Франка» (1973, 1978, 1986, 1997), «Чортківська округа: історико-мемуарний збірник Чортківської округи. Повіті: Чортків, Копичинці, Борщів, Заліщики» (1974), «Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславщини» (1975, 1985), «Городенщина: історико-мемуарний збірник» (1978), «Збаражчина: збірник споминів, статей і матеріалів» (1980), «Підгаєцька земля: історико-мемуарний збірник» (1980), «Шляхами золотого Поділля: Тернопільщина і Скалатщина» (1983), «Зборівщина: над берегами Серету, Стрипи і Золотої Липи. Історико-мемуарний збірник» (1985), «Надбужанщина: Сокальщина, Радехівщина, Каміначчина, Холмщина і Підляшшя» (1986), «Коломия й Коломийщина. Збірник статей і споминів про недавнє минуле» (1988), «Рогатинська земля» (1989), «Стрийщина. Історико-мемуарний збірник» (1990), «Жовківщина: історико-мемуарний збірник» (1995), «Бережанська земля: історико-мемуарний збірник» (1998).

Ці та інші книжки наші співвітчизники клали на столи українських хат у всесвітньому розпорошенні як найцінніший скарб. І залишали своїм дітям – як талісман і заповіт.

«В нас досі не було, чи майже не було таких книг про окремі наші землі – а різні окупанти у своїх виданнях представляли ці землі як «свої» (польські, німецькі, чи тепер «руські»). З уваги на тотальне нищення ознак українства двома останніми окупантами та події Другої

світової війни поставала загроза, що цілий світлий період відродження Західної України між двома війнами – цілий етап готування до «другої» дії визвольних змагань – міг пропасти. Вкінці, книга, як ось наша, була потрібна політичній еміграції, як дзеркало-пригадка про те, хто ми, чого ми тут і які наші завдання; нашим нащадкам – для пізнання, хто вони, чиї діти, ким, за що закута країна їхніх батьків. Історикам – як джерело для студій», – читаємо у «Післямові» до першого тому «Альманаху Станиславівської землі».

Отож науковці української діаспори і просто наші співвітчизники, які опинилися поза межами рідного краю не з власної волі, створили багато важливих наукових досліджень на теми історії своїх «Україн», що витримали іспит часом. Їхньою провідною думкою була така: попередні імперські наукові традиції (петербурзько-московська, віденська, варшавська) спотворювали або навіть зумисне фальсифікували справжню історію українського народу та його державних утворень. Це в свою чергу призводило до деформації історичної пам'яті українців, заважало їм усвідомити себе окремою нацією. Ліквідація таких перекручувань через публікацію історико-мемуарних збірників і буде почати означати відновлення історичної справедливості і позитивно вплине на націотворчий процес української спільноти.

Закономірно, що праці істориків української діаспори не давали прямих і переконливих відповідей на запитання про те, що з нами трапилося у советські часи. Вивчати закрите суспільство без архівів було неможливо, а доступу до них зарубіжні науковці не мали. Крім того, для об'єктивної оцінки советського минулого їм не вистачало досвіду життя в закритому суспільстві. Можна сказати навіть так: дивлячись на советське минуле, вони впритул його не бачили.

Якщо українська історія в діаспорі розвивалася менше-більше нормально, контактуючи зі світовою історією, та насправді історики діаспори не могли ліквідувати цю ізольованість української історії, а тим більше вписати українську історію в світову тому, що були істориками діаспорними. Бо люди, позбавлені коріння, не спроможні об'єктивно оцінювати суспільні явища, на відміну від тих, хто живиться благодатним впливом рідної нації-держави. Отже, йдеться про цілком певне ставлення до істориків із Заходу, а не тільки про їхню нібито недостатню ознайомленість з фондами місцевих архівів, на яку так полюбляють указувати вітчизняні історики. Чи варто нагадувати думку авторитетних науковців, що сьогодні на часі дещо інші уявлення про досвід діаспорних спільнот: гібридність нині прийнято визнавати альтернативою до світу стабільних національних ідентичностей, етнічну ідентичність – альтернативою до національної свідомості, а «номадизм», як уважають, поволи руйнує гегемонію нації-держави.

Інколи викликає подив, чому, маючи в закордонні діаспору, ті ж Наддніпрянщина, Чернігівщина, Полтавщина або ж Дніпропетровщина чи Запоріжжя не спромоглися хоча б за період понад п'ятнадцятилітньої незалежності України видати бодай один нарис там, поза межами Батьківщини, про свій рідний край...

Важко трактувати історію Станиславова як одну з найголовніших з-поміж регіональної (такої собі «прикарпатської» чи навіть галицької) минувшини, зародження і розвиток життя на теренах сучасного Івано-Франківська, вплітаючи в неї історіософію, гуманістичні знання, інші духовні цінності. Але ж для декого з наших сучасних краєзнавців існує жагуча потреба в цьому, хоч з якого боку подивитися.

Багато станиславівських істориків й івано-франківських краєзнавців зверталось до теми історії не/рідного міста. Це вони впродовж принаймні ста п'ятдесяти останніх років самовіддано і плідно несли свою працю на вівтарі їхніх національних історичних наук, наповнену колосальним матеріалом, досвідом і уроками, цінним методологічним інструментарієм. Їхні зусилля, взяті в комплексі, мають незамінне значення не тільки для осягнення минулого Станиславова, а й для кращого розуміння сучасності та обрії майбутнього Івано-Франківська. Бо мало минуле і сучасне осягнути, головне – вказати на майбутнє.

До модерної станиславівської історіографії були залучені не лише окремі особи, групи, що матеріалізували історичну свідомість містян у вигляді записів мандрівників, хронік, спогадів, наукових праць, матеріалів наукових конференцій, періодичних видань, а й наукові установи, інститути, кафедри, товариства в уже незалежній Україні та за її межами. Всі вони отримали належну оцінку. Не знехтувані й такі форми історичних уявлень і знань, як усна і обрядово-звичаєва народна творчість, міфологія, що є фантастично-поетичним відображенням дійсності нашого міста і ставленням містян до неї, легенди, перекази.

І ось назрів час ще більше приділяти увагу працям української діаспори, видавати найкращі з них, робити зауваження та відповідні коментарі. Адже вона на відміну від офіційних советських науковців мала більшу свободу висловлюватися і зробила вагомий внесок в історичне краєзнавство. Для істориків метрополії та провінцій тоталітарного Советського Союзу цей вклад був свіжим струменем, котрий просочувався у затхлу атмосферу советщини. Бо українську краєзнавчу літературу ще недавно (якихось 20 років тому, а це навіть не краплина з погляду вічності і Клію) видавали лише з дозволу цензури, а тому вона була гладенькою, солідарною, звичною, непримхливою і нескандальною, тобто такою, «як треба»...

Зазвичай стверджують, що діячі діаспори – завжди найшанованіші люди серед співвітчизників на своїй історичній Батьківщині. Вже навіть не дотепно казати, що кожна людина є дитям свого часу.

Наш сьогоднішній автор Петро Маркіян Ісаїв (1905–1973), український історик, журналіст, видавець, педагог, пластун, громадський діяч української діаспори, теж не уникнув своєї долі, в науковому аспекті гідно представив її не за нотаріальним чи запотиличним методом, нанизуючи події за подіями, факти за фактами та фіксуючи оцінки суддів станіславівської історії. А так, як можна зрозуміти, читаючи його історичну розвідку «Історія міста Станиславова», опубліковану в «Альманасі Станіславівської землі»: так було, а так мусило було бути; та чому цього не сталося? А це вже історичний аналіз вищого класу. Звичайно, можна дискутувати з ним та іншими науковцями діаспори, які інколи політизували свої розвідки, допускали неточності аргументів. Проте не можна заперечувати того, що за складних умов з чистою совістю вони, збагачуючи історичну науку, постійно піддавали критиці фальсифікаторів минулого нашого народу та його історичних міст. Зокрема це стосується Станіслава й українського національного життя в ньому.

Коли з'явився друком перший том історико-мемуарного збірника «Альманах Станіславівської землі», виданий у діаспорі об'єднаними зусиллями Земляцтва Станіславщини і Центрального Станіславівського Комітету, П. Ісаїв уже два роки, як відійшов у Засвіти. Відомо, що статті до цього збірника писалися в різний час, особливо в першій половині 1960-х і до початку 1970-х років, а тому цілком можливо, що частина авторів так і не побачила на власні очі ошатний і претензійний (у повному розумінні) фоліант у 959 сторінок, який став XXVIII томом відомого «Українського Архіву» Наукового Товариства імені Шевченка.

У «Передмові» до видання 1975 р. зазначалося: «Видання Альманаха вимагало багато труду, зусиль і коштів, що їх дали Станіславівські Земляки, яким і належить за це щира й велика подяка. Завдання його буде сповнене, якщо майбутні історики знайдуть в Альманасі потрібний їм матеріал для наукової історії нашої Землі і якщо для Станіславівців відкриється в нашій книзі хоч частина їхньої молодости, їхнього життя і їхньої дії на славу нашої ширшої Батьківщини – Соборної України». Як відомо з біографії П. Ісаєва, з нашим містом його пов'язували роки навчання у Станіславівській українській гімназії, а також пластування в курені імені Гетьмана Івана Мазепи, в яких проминули одні з найцікавіших сторінок життя.

Вважають, що в поважному віці людина більше свідомо пам'ятає свої дитячі та юнацькі роки, роки змужніння, а роки, коли приходить неминуча старість, згадуються досить фрагментарно. Думаю, що це й стало

певним сигналом для нашого автора – поштовхом розібратися в історії міста, в якому він змужнів і яке прилучило його до освіти й українського громадського життя. Цілком можливо, що П. Ісаїв не надто розбирався в тонкощах станиславівської історії, однак щиро хотів її відтворити, користуючись історичним досвідом нашого народу і науковими розвідками свого часу. Однак цілком новою тут виступала українськість Станиславова, якої часто і, гадаю, цілком свідомо краєзнавці-неукраїнці уникали, а то й відверто фальсифікували їх. Бо за висловом одного з авторів «Альманаху...» ще на початку ХХ ст. «українське життя в Станиславові було дуже кволе, а людей, що сміли себе називати українцями, можна було почислити на пальцях одної руки».

Тому для П. Ісаєва як історика Станиславова більше важать не питання походження назви міста, його виникнення чи перші власники, а ті люди і події, які красномовно свідчать про місце і роль українців в історії міста в межиріччі Бистриць, такого собі «Покутського Вавилону», в якому було все – від етнічних менталітетів й своєрідних гето до особливих станиславівських анекдотів і кухарських приписів. А найголовніше – тут були станиславівські українці. Саме вони творили нашу історію. У розвідці П. Ісаєва прочитаємо про Станиславів фактично від надання містові низки прав і привілеїв Андрієм Потоцьким у 1662 р. й до 27 липня 1944 р. – нової російсько-більшовицької займанщини, яка поза сумнівом принесла і закінчення нацистського панування у місті і встановлення советської адміністрації, яка протривала аж до 1991 р.

Поза деякими інформаціями про праісторичні часи станиславівської історії й княжі часи знайдемо тут цікаві відомості про козаків гетьмана Івана Мазепи в Станиславові, перебіг «Весни народів» 1848 р., перших українських послів і справу скасування панщини, «Руських стрільців» в Станиславові, особливості «баденівських виборів» і перші хліборобські страйки.

Описує автор і українське духовне і громадське життя, місце і роль станиславівських єпископів Ю. Сас-Куїловського, пізнішого Митрополита, Слуги Божого А. Шептицького, Блаженного мученика Г. Хомишина, генерального вікарія о. В. Фацієвича у релігійному поступі станиславівських містян. Дуже важливо, що П. Ісаїв не соромиться показати, яким чином і коли місцеві українці перейшли той умовний рубікон передмістя і вступили на територію справжнього, а не уявного Станиславова. Сприяли цьому українські церкви й парохії, школи та видавництва, які становили основу українського громадського життя міста. Важливо, що тут ми побачимо й українські організації – від просвітянських до пластових, котрі, не знаючи про це, готували українську націю до походу за незалежністю.

У краєзнавчій концепції П. Ісаєва трикутник «Церква – Громада – Школа» – найважливіші чинники українського життя Станиславова.

Дуже важливо, що в текстах П. Ісаєва знайдемо об'єктивну інформацію про проголошення і становлення держави західних українців – ЗУНР у Станиславові 1918–1919 рр. До речі, наша новітня державність, на жаль, не була тривала і не проіснувала, як нині модно вважати, (на еміграції) аж до 1923 р. За такою логікою можна, наприклад, уявляти, що УНР проіснувала аж до 1991 р., коли останній Президент «УНР в Екзилі» (себто на вигнанні) склав свої повноваження перед першим Президентом України.

Відшукаємо у дослідженні історика й розповідь про нелегкі часи для українців міста за доби польської займанщини міжвоєнн. А далі – перша більшовицька, мадярська і нацистська окупації, а відтак – друга советська неволя описані правдиво, а тому й страшно.

На мій погляд, місто Станиславів П. Ісаєва – дуже важливе соціоісторичне і культурне середовище функціонування українців як нації містян, уже не нації руських селян із станиславівських оболоней, а саме як творців власної історії кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. Адже станиславівські містяни П. Ісаєва усвідомлюють себе частиною великого європейського народу, який насильно роз'єднаний окупаційними режимами.

Ці думки можна продовжувати й далі. Але не потрібно. Хто вміє читати над рядками – той зрозуміє... Зрозуміє і пошанує роздуми «Батька Ісаї», як часто називали П. Ісаєва його пластуни, і те дзеркало-пригадку про те, ким ми є.

Отже, сьогодні історик П. Ісаїв повертається до свого Станиславова і теперішнього Івано-Франківська. Незважаючи на те, що прах його спочиває в заокеанській далечині, він – біля прахів сотень відомих і тисяч невідомих українців, котрі боролися за незалежну Українську державу і частиною яких нині ми є. Сьогодні П. Ісаїв – перший український діаспорний історик Станиславова, з текстів якого довший час черпали снагу до життєвої борні, гоїлися рани душ емігрантів, які таким чином поверталися до Рідної Землі.

Сьогодні ми читаємо українську історію Станиславова, яку написав український історик діаспори.

Іван Монолатій